

VARINSKÝ, VLADIMÍR:

**KAPITOLY Z DEJÍN KOLEKTIVIZÁCIE NA SLOVENSKU
(1948–1960).**

**UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI,
BANSKÁ BYSTRICA 2014.**

Jana Burešová

Pracovník Katedry historie na Filozofické fakultě Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici, prof. PhDr. Vladimír Varinský, CSc., přispěl svým aktuálním výzkumem k zatím v prostoru Slovenska nepříliš rozsáhlé historické produkci na závažné téma z období komunistického režimu v Československu, jakým byla kolektivizace venkova a zemědělství. Kolektivizace byla velkým destruktivním procesem v životě a práci na venkově a v zemědělství.

Nejvýrazněji se k této problematice na Slovensku na začátku 21. století, před prezentovanou nejnovější knihou z pera V. Varinského, vyjádřila Viera Hlavová z Historického ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě.¹

V podmínkách České republiky bylo kolektivizačnímu období tehdy společného státu Čechů a Slováků z pohledu historiografie věnováno více pozornosti. Byly úspěšně realizovány výzkumné projekty na několika pracovištích, uspořádány vědecké konference a dosavadní výsledky byly shrnuty v několika kolektivních monografiích. Vladimír Varinský českou historiografickou produkci sledoval a kriticky vyhodnocoval, především práce Karla Jecha a kolektivní výstupy z konferencí k agrární problematice, které pořádalo po dobu dvaceti let od začátku devadesátých let 20. století až do roku 2012 Slováké muzeum v Uherském Hradišti, včetně zatím poslední největší týmové práce Kolektivizace v Československu vydané péčí Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze v roce 2013. I přes pečlivý historiografický a dosavadní produkci analyzující úvod, soudě podle Varinského textu a seznamu odborné literatury v závěru knihy, některé publikace z posledních let nezmiňuje.

Ve druhé polovině prvního desetiletí 21. století pracoval na výzkumném projektu Kolektivizace venkova v Československu 1945–1960, podpořeném Grantovou agenturou České republiky, tým pracovníků Katedry

¹ Kromě předchozích publikovaných dílčích studií k problematice osudu bohatších venkovských hospodářů na půdě zpracovala autorka monografické pojednání o situaci těchto tzv. kulaků. HLAVOVÁ, Viera: *Kulak – Triedny nepriateľ*. Bratislava 2010.

humanitních věd Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze s dalšími spolupracovníky. Toto pracoviště uspořádalo ve dnech 10.–12. 9. 2007 mezinárodní vědeckou konferenci na téma *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*, z níž byl publikován stejnojmenný sborník referátů.² Odborná vystoupení byla doplněna prezentací pramenného materiálu v podobě především vzpomínek pamětníků, dobových filmových dokumentů a také projekcí filmů, čerpajících námět z převratové doby především počátků kolektivizace. Výzkum tohoto týmu byl přednostně zaměřen na sociálně politickou stránku procesu kolektivizace s využitím často sociologických metod a přístupů. Pracovníci se výrazně zaměřili na studování praktik a jejich podob politické (komunistické) moci směrem k venkovu. Hlavní oblastí jejich zájmu byly osudy velkých zemědělců, sedláků (komunistickým režimem označovaných jako kulaci). Sledovali podobu a rozsah jejich perzekuce ze strany komunistické vlády a následné osudy těchto lidí – zabránění majetku, vystěhování z místa bydliště, trvalé sledování jejich počínání vykonavateli politické moci, rozdílné reakce spoluobytel na jejich osud. To jsou důležité výzkumy a je třeba v nich pokračovat. Grant byl završen publikováním kolektivní monografie složené z několika dílčích studií a edice pramenného materiálu.³ Výzkumem problematiky kolektivizace se zabývali i pracovníci Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, např. Jiří Pernes a Vladimír Březina.⁴ Příspěvky ke kolektivizaci, v dílčí a koncentrované podobě, se zaměřením na obecný institucionální a politický rámec kolektivizačního procesu v komparaci s okolními zeměmi sovětského bloku, a pak stručný historiografický přehled přinesla Jana Burešová.⁵

Nejnovější kniha Vladimíra Varinského ke kolektivizaci zemědělství je uvedena užitečným přehledem historiografické produkce s její základní charakteristikou od dob samotného kolektivizačního období (tedy padesátá léta

² *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Eds. Michal KUBÁLEK a Petr BLAŽEK. Praha 2008.

³ BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010.

⁴ BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno 2008; PERNES, Jiří: *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno 2008.

⁵ BUREŠOVÁ, Jana: *The Collectivization of Agriculture in Czechoslovakia: The Imposition of the Soviet Communist Model on the Czechoslovak Agriculture after the Second World War, 1945–1960*. In: *Agrarismus und Agrarreliten in Ostmitteleuropa*. Hg. Eduard KUBŮ, Torsten LORENZ, Uwe MÜLLER, Jiří ŠOUŠA. Berlin – Praha – Ostrava 2013, s. 621–645; BUREŠOVÁ, Jana: *Problematika výzkumu dějin kolektivizace v Československu a v České republice*. In: *Kolektivizace v Československu*. Eds. Jaroslav ROKOSKÝ, Libor SVOBODA. Praha 2013, s. 23–31.

20. století) až po začátek druhého desetiletí 21. století. Podrobnou a výstižnou charakteristiku podává zejména o produkci šedesátých let 20. století. Vladimír Varinský vyzdvihl i nadčasový přínos výzkumů procesu kolektivizace prováděný Samuelem Cambelem a jeho týmem.

Jako pramenná základna V. Varinskému sloužily archivní materiály uložené ve Slovenském národním archivu, fond ÚV KSS. Z vlastní zkušenosti vím, že využitelné informace k tématu se nacházejí vedle stěžejních stranických komunistických písemností i ve fondu Povereníctvo poľnohospodárstva pro Slovensko, pro celé Československo pak ve fondu Kolegium ministra zemědělství v Národním archivu v Praze. V. Varinský vycházel rovněž z dobové produkce na hospodářská témata. Hned v padesátých letech 20. století začaly vycházet publikace odborného, ale zároveň ideologicko-politického a tedy apologetického zaměření, jež je dnes možné vnímat spíše jako jeden z typů dobového pramene než jako součást odborné literatury k tématu (např. práce Michala Faltána, V. I. Lenina, N. Puchlova, mohli bychom sem doplnit např. ještě práce Jiřího Kořátka, Pozemková reforma v Československu, Praha 1949, aj.). Vladimír Varinský dále pracoval s vybranými dobovými politickými materiály, např. ze zasedání nejvyšších komunistických orgánů či projevy nejvyšších politických představitelů, výrazně pro své argumentace využil statistické materiály. Pracoval s dobovým tiskem. Studoval některé ročníky deseti vybraných dobových periodik, především zaměřených na rolnické prostředí (zejména Rolnické noviny). Kniha je doplněna několika tabulkovými přehledy o hospodářských výsledcích (bohužel v horší tiskové kvalitě) převzatých z práce Aloise Vojáčka, Vývoj socialistického poľnohospodárstva na Slovensku, Bratislava 1973.

Jak bylo výše v jiném kontextu naznačeno, výzkumy venkova se od devadesátých let 20. století nejvíce zaměřovaly, zcela logicky s proměnou společensko-politických podmínek po pádu komunistických režimů a možnosti práce historiků, na osudy komunistickým režimem pronásledovaných, poškozovaných a likvidovaných větších zemědělců. V jednotlivých regionech byly v tomto směru provedeny dílčí sondy, byl zachycen proces perzekuce a zmapovány osudy některých tzv. kulaků. Vznikly články, dílčí studie, i celé knihy.⁶ V celostátním měřítku tyto výzkumy od devadesátých let 20. století prováděl především Karel Jech,⁷ který přinesl do těchto speciálních témat

⁶ Např. URBAN, Jiří: *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. Praha 2010. I další, jak uvádí V. Varinský. RŮŽIČKA, Miloslav: *Vyhnaní. Akce „Kulak“. Zločin proti lidství*. Havlíčkův Brod 2008.

⁷ JECH, Karel (editor a úvod): *Vystěhování selských rodin v Akci K (kulaci) 1951 až 1953. Seznamy a vybrané dokumenty*. Praha 1992; Týž: *Vyloučení selských dětí ze zemědělských škol (1951–1953)*. In: *Stránkami soudobých dějin*. Praha 1993, s. 123–141; Týž: *Změny ve struktuře*

v rámci dějin kolektivizace velký vklad. Obdobné výzkumy na Slovensku prováděla už na začátku recenze zmíněná V. Hlavová.

Ovšem při výzkumu dějin venkova a zemědělství v době kolektivizace máme co do činění se třemi skupinami subjektů: komunističtí politikové a ideologové, absolutní vládcí v době po roce 1948, čili hlavní aktéři, pak postihovaní sedláci, a třetí skupina byla představována malými zemědělci, bezzemky, námezdními pracovníky, což byla dosti početná sociální skupina prvních členů JZD. Rovněž v tomto prostředí bude užitečné provádět výzkum, nabízí se např. metoda oral history, využívaná i pro zkoumání osudů tzv. kulaků. Tito obyvatelé vesnice byli v jiné pozici než sedláci. Tato třetí skupina se dosud zevrubně nezkoumala – její názory, představy, očekávání, vnímání procesu kolektivizace, jehož byli účastníky. Tito lidé vykonávali představy politiků. Na tomto tematickém poli čeká historiky, domnívám se, v zájmu komplexního zmapování, ještě výzkumná práce. Jistý materiál existuje z komunistických výzkumů (který je třeba kriticky zhodnotit a využít faktických informací, které obsahuje).

Knihy Vladimíra Varinského je úspěšným pokusem o hledání syntetizujícího obrazu dějin kolektivizace. Právě na důležitost kontextu s širším historickým vývojem dával autor velký důraz. Zachytit veškerou rozmanitost kolektivizační problematiky nebylo cílem této knihy, ani by to nebylo v silách jednoho autora. Vladimír Varinský se soustředil především na otázky vzniku, vývoje, realizace a důsledků politické koncepce v jednotlivých časových úsecích. Vlastní text práce konkrétně rozčlenil na 4 časové úseky: 1948–1950, 1951–1952, krizový rok 1953, zvláštnosti druhé etapy kolektivizace a její výsledky v letech 1955–1960.

Při komparační práci se statistickými materiály se autorovi podařilo ukázat, jaký byl skutečný podíl státního a soukromého sektoru na výživě obyvatelstva, čili v primárních informačních zdrojích vyseletoval dobovou propagandou podsouvané výsledky. V. Varinský svou prací zdůraznil, že převraty na venkově, založené na likvidaci soukromé malovýroby a na vytvoření velkých zkolektivizovaných zemědělských útvarů, byly výsledkem marxistické projekce rozvoje socialistického zemědělství. Ta vycházela z předpokladu o přednostech velkých zemědělských podniků oproti malým hospodářstvím.

Výsledky Varinského výzkumu potvrdily omyly této koncepce. V prvé řadě ukázaly vysokou životaschopnost soukromé zemědělské malovýroby v době kolektivizace. I když statistiky oficiálně, ve snaze dokázat přednost

a postavení zemědělského obyvatelstva. In: K proměnám sociální struktury v Československu 1918–1968. Praha 1993, s. 177–200; Týž: *Soumrak selského stavu 1945–1960.* Praha, Sešity ÚSD AV ČR Praha, č. 35; Týž: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy.* Praha 2008.

zkolektivizovaných zemědělských útvarů, tuto skutečnost zatajovaly, Varinský komparací těchže samých primárních údajů, sledujících především relativní ukazatele, vytvořil vcelku přesný obraz hospodaření soukromých podniků. Doložil, že byl záměrně obcházen přepočít hrubé a tržní zemědělské produkce na 1 hektar zemědělské půdy v sektoru státním a soukromém. Životaschopnost soukromé malovýroby existovala i v podmínkách soustavného administrativně ekonomického znevýhodňování těchto podniků oproti zkolektivizovaným útvarům.

Varinského výzkum naznačil, že projekce budování socialistického zemědělství výlučně na základě velkých zkolektivizovaných zemědělských podniků byla minimálně jednostranná, což násobilo problémy v průběhu její realizace. Dále Varinský doložil, že součástí uvedené jednostranné koncepce byla i mylná představa komunistických vůdců v tom, že rolníci budou vstupovat do komunistických zemědělských družstev dobrovolně. Malí a střední zemědělci skutečně trpěli nízkou spotřebou a nadměrnou pracovní námahou. Usilovali o materiální zlepšení své situace. Očekávali ho v podobě zvýšení mechanizace, poskytnutí výhodného úvěru apod. Téměř nikdy zlepšení svého postavení nespojovali s tím, že by mu obětovali svou nezávislost, samostatnost, že by se vzdali svého soukromého vlastnictví půdy. Jako první do JZD vstupovali bezzemci a lidé s minimálním vlastním majetkem. Místo dobrovolnosti vstupu do JZD musela naopak komunistická moc v zájmu dosažení svých cílů používat nejrůznější nátlaková opatření. Jako nejdůležitější skutečnost ze svého výzkumu Varinský doložil, že zvýšení produktivity práce ve zkolektivizovaném zemědělství nepřineslo zvýšení zemědělské výroby. V roce 1960 objem zemědělské produkce v Československu nedosáhl ani předválečné úrovně, i když se produktivita zvýšila dvakrát. Takže ani tato dobová komunistická argumentace ve skutečnosti nebyla v praxi prokázána.

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: jana.buresova@upol.cz